

Bostadslösa barnfamiljer i ett långsiktigt perspektiv – att studera barns bostadslöshet med familjecentralen som arena

**Kapitel 23 i antologin Barn är anhöriga – vågar vi
lyssna på dem?**

Nka Barn som anhöriga 2025:2 - särtryck

© 2025 Eva Nyberg och Nationellt kompetenscentrum anhöriga™

REDAKTÖRER Rosita Brolin, Ritva Gough, Lennart Magnusson,
Elizabeth Hanson

Ta del av hela antologin på www.anhoriga.se/publicerat/publikationer-barn-som-anhoriga/

Kapitel 23

Bostadslösa barnfamiljer i ett långsiktigt perspektiv – att studera barns bostadslöshet med familjecentralen som arena

Eva Nyberg

Eva Nyberg är psykolog med lång erfarenhet av diagnostiskt/terapeutiskt familje-
arbete med barn i de yngsta åldrarna inom mödra- och barnhälsovården. Hennes
avhandling, *Barnfamiljers migration: familjers relationer i en förändrad livs-
situation* (1993), Pedagogiska institutionen, Stockholms universitet, handlar om
behovet av kunskapsutveckling hos professionella inom barn- och ungdomsområdet
som svar på stor flyktinginvandring. Hon har haft anställning bland annat som
adjungerad lektor inom ett samarbete mellan barnpsykiatri och socialt arbete och
under några decennier som chef och forskningsledare i verksamheter för barn och
ungdom inom socialtjänsten och forsknings- och utvecklingsenheter, framför allt
med projektledning och utbildning av personal med olika uppdrag inom social-
tjänsten. Centrala frågeställningar i Nybergs forskning har varit bostadslöshet bland
barnfamiljer och hur bostadspolitiska förändringar drabbar de bostadslösa barnen,
påverkar barns roller och relationerna i familjen, barns livsvillkor, hälsa och utveck-
ling, samt hur möjlighet att få stöd från en familjecentral påverkas av anhörighetskapet.

Sammanfattning

Detta kapitel är en sammanfattning av ett långvarigt samarbetsprojekt med syfte att
fördjupa kunskapen om att som barnfamilj sakna en egen bostad under en längre
tid. Syftet är att belysa vilken betydelse en sådan livssituation får för familje-
medlemmarnas vardagsliv. Samarbetspartners i projektet som varat i ett drygt
decennium är familjecentralens förebyggande socialtjänst samt en forskningsdel
genom socialtjänstens samarbete med den lokala forsknings- och utvecklings-
enheten (FoU-enheten). Projektets hemvist är en storstadsförort med många
barnfamiljer i befolkningen. Orten har klassificerats som ett s.k. utsatt område med
en tung social problematik.

Återkomsten av bostadslöshet som ett allvarligt samhällsproblem i det svenska
samhället, i samband med millennieskiftet, är exempel på en fråga som studerats
inom projektet. En annan fråga som studerats är det som karakteriserar det vi
benämner *bosökarprocess*, det vill säga allt en familj försöker göra när man blivit av

med sin bostad eller saknar bostad av andra skäl och strävar efter att skaffa sig en ny.

Inom socialt arbete med bostadslösa barnfamiljer har både ett barn- och ett ungdomsperspektiv lyst med sin frånvaro under lång tid, såväl i forskning som i praktik. En *bosökarprocess* i en familj som saknar egen bostad är ofta långvarig och tung och belastar alla familjemedlemmar med problem inom vardagslivets alla områden, både praktiskt och mentalt. Under lång tid har bostadslöshet/hemlöshet betraktats som ett vuxenproblem, vilket har ställt barn och unga utanför bostadssociala forskningsfrågor som är i högsta grad relevanta för dessa ålders-grupper.

Forskningen uppmärksammar nu också bostadsfrågan alltmer som en jämlikhetsfråga inom barns utveckling och hälsa. Särskilt intressanta är de sociologiska jämlikhetsforskarnas slutsatser om bostadslöshetens konsekvenser för barn i ett ojämlikt samhälle. Den drabbar nämligen inte bara de resurssvaga barnen i det ojämlika samhället. Inte förrän de senaste årtiondena har barnet i den bostadslösa familjen fått någon uppmärksamhet i Socialstyrelsens nationella kartläggningar. Nu räknas också barnen i denna statistik, liksom vuxna som också är föräldrar, för att även fånga ett familjeperspektiv. Inom den sekundära bostadsmarknaden är en avsevärd del av utbudet av bostäder kollektiva boenden, en bostadsform som medför speciella problem, som trångboddhet och korridorboenden av institutionskaraktär.

En aspekt av den bostadslösa familjens tillvaro som studerats inom projektet är hur bostadslösheten resulterat i en s.k. sekundär bostadsmarknad för familjer som inte godkänns för ett vanligt lägenhetskontrakt. En del fallstudier inom forskningsområdet vardagslivet i bostadslöshet, har publicerats på senare år. Särskilt har uppmärksammat barns och ungdomars förändrade roller och positioner som bostadslösa i familjen och i samhället. Det råder tveksamhet om arbetsfältet socialt arbete med bostadslösa barnfamiljer, med självklarhet är en uppgift för socialtjänsten. Ofta hävdas behovet av tvärvetenskapliga resurser för uppgiften men litet händer praktiskt för att förändra ansvarsfrågan för sådana insatser.

Metodutvecklingen inom det sociala arbetet med den så kallade bosökarprocessen för den bostadslösa barnfamiljen har uppmärksammat mer på senare tid eftersom de ungas bostadslöshet ser ut att bestå som en risk för hälsoproblem under lång tid. Inom projektets fokus på arbetsmetoder inom socialt arbete med bostadssökande barn och föräldrar, presenteras arbetet som *kompenserande arbete/insatser*.

Summary

Homeless Families in a Long-Term Perspective – Studying Children's Homelessness with the Family Service Centre as an Arena.

This chapter summarises a long-term collaborative project aimed at deepening our understanding of what it means for a family, especially the children, to live without stable housing over an extended period. The project is based in a metropolitan suburb classified as a vulnerable area. This area is characterised by both widespread social problems and a high proportion of families with children. The project involves a partnership between the Family Service Centre's preventive social services and a research component led by the local Research and Development Unit (FoU).

Homelessness re-emerged a serious problem in Swedish society around the turn of the millennium, following a long period of rather intensive housing production. One focus of the project has been to study what is referred to as the housing search process (bosökarprocessen), which encompass the efforts families undertake to secure new housing after losing their home or lacking formal housing for other reasons.

In both research and social work practice, child and youth perspectives have long been absent from discussions about homelessness. The issue has traditionally been framed as an adult problem, leaving children's experiences overlooked. Yet the housing search process profoundly affects all family members, practically and emotionally, dominating daily life and leading to feelings of exclusion and inferiority.

In recent years, housing has increasingly been recognised as a key issue in debates regarding social inequality and children's health. Sociological research has highlighted how housing insecurity not only affects children from already disadvantaged backgrounds but can also lead to greater inequality later in life. Only in the last few decades have children in homeless families been included in national data collected by the Swedish National Board of Health and Welfare, providing a more comprehensive family-oriented perspective.

A central topic in this project is the so-called secondary housing market for families that are unable to be approved for standard leases, this market has grown significantly over the past decade. It includes collective housing arrangements often characterised by overcrowding. These housing forms present unique challenges for families and especially for children.

Recent case studies have shed light on how homelessness alters roles and relationships within the family and between the family and society. The project emphasises the need for method development in social work related to families navigating homelessness and housing insecurity. One approach explored is compensatory social work, which are interventions designed to support families who lack stable housing and mitigate long-term risks to children's health and well-being

Inledning

I ett samarbete mellan en familjecentral i en storstadsförort och socialtjänstens lokala forsknings- och utvecklingsenhet (FoU) inleddes för ett drygt decennium sedan ett projektarbete som blev långvarigt. Förorten har en befolkning med hög andel barnfamiljer, många med ursprung i andra länder än Sverige. Den har kategoriserats som ett utsatt område med en omfattande social problematik, i vilken osäkra bostadsförhållanden har varit ett framträdande problem från projektstart. Projektet har omfattat studier som rör barns och föräldrars bostadssociala situation och psykosociala hälsa, basala livsomständigheter som knyts samman i olika delstudier.

Familjecentral är en organisationsform för förebyggande mödra- och barnhälsovård med samverkan och samlokalisering av mödra- och barnavårdscentral, socialtjänst genom kuratorer med ett preventivt uppdrag och pedagogisk kompetens inom öppen förskola. De allra yngsta barnen har särskild prioritet [1] i familjearbetet och många familjer länkas redan under graviditeten till en kuratorskontakt. Lundström Mattsson har bidragit med en studie om arbetsmetoder anpassade till det sociala arbetet vid en familjecentral [2].

Projektarbetet startade med en kartläggning av samtliga barn inskrivna vid familjecentralen. Den gav en överblick över familjemedlemmarnas egen bild av familjens problem och resurser, som en utgångspunkt i projektet. Utifrån kontakten mellan familjecentralens och FoU-enhetens personal om familjekontakterna formulerades slutsatser om familjernas "bosökarprocess" och om vad livet i bostadslöshet betyder för barnfamiljens vardagsliv. Det var ett interaktivt arbetssätt mellan praktiker och forskare som tog formen av ett fritt samtal styrt av några övergripande frågor. Exempel på sådana frågor har varit bostadslöshetens konsekvenser för olika familjemedlemmar, det sociala livet i olika typer av boenden för bostadslösa familjer och metodutveckling inom samhällets stöd till dessa familjer. Materialet som detta kapitel bygger på, fångar således barns och föräldrars bild av sin situation som den presenteras i ett organisatoriskt sammanhang där familjemedlemmarna uttrycker sig om sina behov av stöd och hjälp. Citaten i texten är hämtade från dessa samtal med olika familjemedlemmar på familjecentralen.

Med sin bredd i yrkeskompetens, sina aktiviteter med fokus på de yngsta barnen och sin tillgänglighet i fråga om öppettider och geografi är familjecentralen en särskilt bra organisation för att upptäcka och arbeta med nya och allvarliga problem bland små barn. Eller kanske bostadslöshet ska benämnas "nygammalt problem", då det under lång tid samexisterat med andra allvarliga sociala problem inom kunskapsfältet små barns hälsa, inte minst med fattigdom [3]. En aspekt av familjecentralens tillgänglighet är särskilt viktig. Den varierade servicen på familjecentralen gör det enkelt för en familj att söka hjälp där eftersom det upplevs ganska neutralt. Familjerna får specialiserad vård för sina barn utan att de upplever det som känsligt eller stigmatiserande. De besöker olika professionella och alla besökare går in genom

samma dörr utan att andra föräldrar frågar om deras ärende. Många föräldrar kommenterar att "på familjecentralen känner jag mig som en vanlig förälder".

Bostadslösheten bland barnfamiljer minskade – men återkom

I samband med stora nationella byggprojekt i mitten av 1900-talet, inte minst olika miljonprojekt, lyckades mycket bostadslöshet byggas bort i en samtidig satsning på produktion av moderna lägenheter i flerfamiljshus. När Boverket, den myndighet som följer bostadsläget i Sverige, formulerade den nya tidens grundstenar i bostadspolitik skrev man:

I Sverige bygger bostadspolitikerna på idén att alla människor skall vara jämställda nog att ha möjlighet att lyckas hyra eller köpa en bostad på en och samma bostadsmarknad [4].

Bostadsmarknaden i Sverige har förändrats de senaste 25 åren. Förändringarna har bland annat inneburit att lägenhetsuthyrningen har blivit mer marknadsorienterad med minskad offentlig styrning som konsekvens. I Sverige förväntas hushållen själva lösa sina bostadsbehov på marknaden [4].

Utifrån farhågor om att bostadslösheten skulle växa såsom dess "syskonproblem" vräkningar av barnfamiljer gjorde, och fortfarande gör, koncentrerades vårt projektarbete systematiskt mot barnfamiljers bostadslöshet och dess konsekvenser för drabbade familjer. En traditionell kunskap om att sakna bostad är att den innebär en katastrof för alla försök att skapa en normal tillvaro för en familj. Då allt fler bostadslösa barnfamiljer erbjöds kollektiva boendelösningar, dessutom av allt sämre standard, har även ett längre fältarbete vid ett institutionsboende för bostadslösa ingått i vårt projekt, som en belysning av hur institutionella ramar utmanar en familjs försök till anpassning när de egna valmöjligheterna begränsas [5].

Den sekundära bostadsmarknaden blir synlig

Några år in på 2000-talet började föräldrars berättelser om bostadsproblem återkomma i deras vardagskontakter med professionella inom pedagogik, vård och omsorg. Hälsovårdspersonal och lärare är ofta de som signalerar först när något nytt och allvarligt problem uppträder på deras arbetsplatser. Lärare började upptäcka barn som saknade ett hem att gå till efter skolan. Förskolepersonalen i området upptäckte allt fler små barn som saknade förskoleplats och vistades utomhus eller i offentliga lokaler hela dagar. Bostadslösa familjer saknar ofta handlingar som gör det möjligt att ställa sig i kö till förskolan. Fler barn vistades med sina mödrar allt längre tid av dagen på öppna förskolan under det första levnadsåret. Exempel på dysfunktionella boendesituationer var olika typer av inneboende, korta andrahandskontrakt, extrem trångboddhet på bostadshotell, nedlagda äldreboenden osv. Allt fler barnfamiljer hänvisades till denna s.k. *sekundära bostadsmarknad* [4]. De

godkändes inte av hyresvärdarna för ett förstahands-kontrakt, av ekonomiska men också av andra skäl. Sedan dess har barnfamiljers bostadslöshet utvecklats till ett allvarligt samhällsproblem och den sekundära bostadsmarknaden har bara växt.

På den sekundära bostadsmarknaden har kollektiva boendelösningar, som delade andrahandslägenheter eller nedlagda institutioner ibland erbjudits av positiva skäl, i tanken att familjer med bostadsproblem har nytta av att bo med andra i liknande livssituation. Men erfarenheterna i det här projektarbetet visar att en gemenskap som man själv inte valt sällan ger en positiv identifiering mellan familjerna. I stället får man spegla sig i grannars problematik som väcker både ilska, uppgivenhet och förlorad framtidstro. Vi har inte hittat så många tecken på att man hjälps åt. Ändå hade många av familjerna sin bakgrund i miljöer med betydligt större inslag av kollektivitet än den de mötte vid flyttningen till Sverige. Men där var inte närheten till andra förknippad med en livssituation utan hopp. I ursprungsmiljön skulle kollektivet inneburet praktisk hjälp och mentalt stöd för individen. Ändå är det svårt att acceptera hur tillitsbrist medför avstånd familjer emellan trots att mycket pekar mot att de i en annan livssituation skulle ha ömsesidig nytta av varandra.

Ett exempel på tillitsbrist handlade om två pappors möte över en kopp te i köket på bostadshotellet. De är uppvuxna i olika världsdelar men deras exil i Sverige har många likheter. De har erfarenhet av ett flertal myndighetsmöten som skapat frustration och deras berättelser för sina närstående, om svårigheterna att lösa problem som hindrar dem från att ordna sitt nya liv så att de kan känna sig nöjda, har många likheter. Nu berättar den ena pappan om sitt senaste möte med Arbetsförmedlingen och är förhoppningsfull inför ett halvt löfte han fått om en plats på en svetsarkurs. Han har tidigare givit upp tanken på den. Nu blir han förvånad när hans granne börjar ställa frågor om mötet på Arbetsförmedlingen och vad som krävs för att få en kursplats. Men svaren uteblir, och både språksvårigheter och svaga kunskaper om Arbetsförmedlingen hos båda männen tolkas av den som frågar som ovilja att svara och att dela med sig av användbar information. Männens problem att förstå varandra leder till irritation och missnöje. Mannen som söker information reser sig och lämnar rummet, under en butter kommentar om samtalet.

När föräldrar lätt gav upp kommunikationsförsök med andra familjer på bostadshotellet, visade barnen betydligt större envishet i sina kontaktförsök med andra vuxna än de egna föräldrarna. Det blev ofta tydligt hur de små barnen med föräldrar som inte orkade ge sina barn stöd och stimulans på olika sätt sökte ersättare för de egna föräldrarna. Ibland var det äldre syskon i andra familjer som de yngre förmådde vinna i sin strävan efter mer närhet och flera kontakter. Men kontaktförsök kunde också mötas av trötthet och uppgivenhet hos en avvisande vuxen och man fick bevittna det lilla barnets olika strategier att nå framgång trots motstånd från en trött vuxen som redan kände sig otillräcklig inför sina egna barn.

I en hel del studier av bostadslöshet har man skiljt ut en *strukturell bostadslöshet*. Den definieras enbart av en svag ekonomi medan den traditionella bostadslösheten

vanligen existerar tillsammans med andra sociala problem, som exempelvis missbruk, psykisk ohälsa, och vräkning. [6]. Därmed har bostadslöshet även fortsättningsvis betraktats som ett vuxenproblem och de barn som är berörda uppmärksammas nog oftare för följdproblem av bostadslösheten än för bostadslösheten i sig. Men eftersom bostadslöshet snabbt skapar allvarliga problem för alla familjemedlemmar, och genomsvårar vardagens alla livsområden, så har faktiskt få familjer utgjort exempel på strukturell bostadslöshet [7]. Därför efterlyser Forte, Forskningsrådet för hälsa, arbetsliv och välfärd [8], fler studier av hemlöshet/bostadslöshet utifrån nya och bredare perspektiv, särskilt nämns barnperspektiv och migrationsperspektiv.

Socialstyrelsens kartläggningar av bostadslösheten

Den vanligaste frågan om bostadslöshet som samhällsproblem handlar om problemets utbredning. Hur många bostadslösa personer finns i Sverige? Få svar har levererats trots att Socialstyrelsens fokus på bostadslösheten har varit långvarigt och faktiskt främst varit inriktat på statistik och kartläggningar. Fem nationella kartläggningar har genomförts under 1993–2017 och i februari 2024 publicerades den sjätte i ett webbdokument [9]. Som ett forskningsfält med begränsningar i både omfattning och perspektiv har kartläggningarna ändå fått ett avsevärt utrymme i presentationen av problemet bostadslöshet nationellt. De fem första kartläggningarna överensstämde i urval och metod och resultaten har genom åren använts i jämförelser. Bostadslösheten ökade kontinuerligt för alla grupper under denna period. Men i den senaste kartläggningen har urval och metod ändrats så att jämförelser försvåras, eller snarast omöjliggörs [10].

I Socialstyrelsens senaste rapport uppges att de som ingår i studien är *akut eller tillfälligt hemlösa med behov av stöd från socialtjänsten, alternativt har fått en långsiktig boendelösning genom socialtjänsten* [9]. Det totala antalet bostadslösa som redovisades år 2017 var 35 000 [11]. Sex år senare, år 2023, var totalt 27 000 bostadslösa [9]. Antalet barn med minst en bostadslös förälder var 24 000 år 2017 [11] medan kartläggningen 2023 redovisar att 9 400 lever med minst en förälder som saknar egen bostad [9]. Med ändrade kriterier för beräkningarna går det alltså inte att säga om antalet bostadslösa barn och vuxna har förändrats i Sverige under åren 2017–2023.

Resultatet ska läsas som en resultatredovisning av den hemlöshet som Socialstyrelsen kartlagt och som bedöms vara ett minimum [9]. Resultatet av den största nationella satsningen på forskning inom området bostadslöshet är sålunda att det finns ett stort mörkertal angående problemets storlek.

Nu finns det nog också en föreställning om att bostadslösa familjer har en lös anknytning till Sverige och att forskningen därför illustrerar kontakter med familjer som "egentligen" inte har rätt att vistas i landet. Men en snabb kontroll av materialet i Socialstyrelsens kartläggningar visar emellertid att materialet domineras av

svenskfödda personer och personer med långvarigt uppehållstillstånd i Sverige. Men det finns också mycket skam knuten till problemet bostadslöshet, varför de drabbade inte så gärna pratar om problemet. Mörkertalet blir svårtolkat också på grund av att många inte vill medverka i forskning som belyser deras livssituation. Många bostadslösa flyttar ofta, vilket också gör dem svåra att räkna.

En äldre kunskapsöversikt från Socialstyrelsen om boendelösningar för hemlösa [12], innehåller ett resultat som också refereras till i den senaste kartläggningen [9]. Det gäller en metod för arbetet mot bostadslöshet som utvecklats inom socialtjänsten och benämns "Bostad först" [12]. Den bygger på tanken att en bostad är en förutsättning för en individs möjligheter att skapa en tillvaro med inslag av ett normalt liv över huvud taget:

En slutsats man kan dra är dock att den grundläggande filosofin bakom "Bostad först" – att alla behöver en långsiktig och trygg boendelösning oavsett eventuella övriga problem – är giltig för gruppen hemlösa som helhet [12].

Metoden "Bostad först" definieras som "en lovande strategi" i denna kunskapsöversikt och återkommer med positiva omdömen i Socialstyrelsens kartläggning även drygt 10 år senare [9, 12]. Mycket få arbetsmodeller med hemlösa karakteriseras av motsvarande kravlöshet för att få en bostad. Detta möjliggör att få eller få behålla en bostad även om andra problem, t ex en social eller ekonomisk problematik kvarstår. Framgångsfaktor med metoden "Bostad först" handlar helt enkelt om att en sådan problematik inte hindrar att bli tilldelad en bostad, vilket ofta är fallet när andra metoder används.

Det som överraskar är att "Bostad först" definieras som en metod för män, få exempel på användning för kvinnor och barn finns. Det sammanhänger troligen med synen på problemet bostadslöshet som ett manligt fenomen. De flesta arbetsmodeller har varit av "trappmodellen", att kvalificera sig för nästa steg i en bostadstrappa genom att uppfylla olika kriterier för att klara att behålla sitt boende eller att få ett bättre fäste på bostadsmarknaden än det man för närvarande har. Det skapar en rad krav på hyresgästen som denne ofta har svårt att leva upp till.

Barnperspektivet och det bostadslösa barnet

Inom forskningen om bostadslösa och bostadslöshet kan man nog konstatera att barnperspektivet under lång tid lyst med sin frånvaro, även när det gäller Socialstyrelsens kartläggningar. Intresset för barns bostadslöshet som forskningsämne missgynnas av traditionen att även fortsättningsvis betrakta problemet som ett vuxenproblem, även om man på senare tid redovisat antalet föräldrar i materialet och hur många barn de har och/eller bor med. Barn-konventionens förvandling till lagtext har nog inte heller ännu gjort så stor skillnad i att uppmärksamma barnet genom att fokusera det i forskning. Eller hur ska man förstå en tystnad kring ett barn

som "borde" ta mera plats i kraft av att drabbas av ett så allvarligt problem som familjens bostadslöshet? Den drabbar barnen med stor oförsonlighet.

Under några decennier av 1900-talet stod barns bostadslöshet fram som ett icke-problem, som tillhörde historien. Det var ett problem knutet till en fattigdom som det moderna samhället hade lämnat bakom sig. Det svenska samhället accepterade inte längre att barn for så illa som historien visade att de gjort tidigare. Bostadslösa barn fanns inte längre, mycket beroende på att Sverige var ett samhälle som inte accepterade att barn levde i en situation, som medförde ett så allvarligt hot mot hälsan. De stora nationella byggprojekten skulle lösa problemen med bostadslösheten.

När så bostadslösheten ändå återkom så var tiden förbi för generella preventiva lösningar som inte längre var en arbetsmodell för det sociala arbetet. Det moderna arbetssättet inom socialt arbete använde nu det enskilt utformade stödet i mötet med barn och föräldrar. Den individuella lösningen på sociala problem hade tagit över metodmässigt och lagt det generella synsättet i malpåse. En modell som fortfarande prioriteras i socialt arbete med familjer.

Så bidrog också en ny organisering inom socialtjänsten, med specialisering i det som brukar kallas stuprörsmodellen, till att överge helhetssynen på barnfamiljers tillvaro till förmån för en fragmentarisering av socialtjänstens organisation. Det medförde att bostadsfrågan fick sin tillhörighet till bostadsförmedlingen och var inte längre en fråga för socialtjänsten, som blivit för bred i synen på sitt "uppdrag", ett begrepp som reducerade antalet uppgifter i socialtjänsten.

Det bostadslösa barnet som ett specialfall av anhörigperspektivet

I ett bakåtblickande perspektiv har barnets roll inom forskningen ofta handlat om position och relation i förhållande till sina närstående, och då vanligast föräldrarna. Frågeställningarna när barnet är i centrum för forskning är ofta villkor för barnets välbefinnande: hur ska vi skapa en uppväxtmiljö som får våra barn att må bra? Ett exempel är studier med frågor som anknyter till hälso- och sjukvårdslagens paragraf om att barn till föräldrar med vissa typer av ohälsa eller problem behöver och har rätt till information, råd och stöd i sin roll som anhöriga [13]. Hur man sett på anhörigrollen, eller rollen som närstående som positionen också benämnts genom åren, har hängt samman med rådande teorier om samhällets aktuella socialisations-verktyg, dvs. hur uppväxten leder till att man skapar den individ som är önskvärd i den aktuella samhällsutvecklingen. Från att barnet för länge sedan betraktades som en *liten vuxen*, med enbart skillnad i storlek mellan barn och vuxna, har utvecklingen visat på stora förändringar i betraktelserna och presentationerna av barnet som växande individ. Dessa förändringar har varit nära anknutna till den allmänna synen på den vuxna individen, i samhället såväl som i det vetenskapliga sammanhanget.

Några exempel på analytiska begrepp som illustrerar denna förändringsbenägenhet i beskrivningen av barnet och dess nära relationer kan exemplifieras med några vardagspsykologiska generaliseringar, tillsammans med några referenser med syfte att övergripande definiera begreppens teoriansknytning. Ett sådant begrepp som under lång tid och i olika sammanhang använts för att förstå barnet och skilja det från en vuxen är utvecklingspsykologi [14], med dess åldersbestämda utveckling inom spädbarnspsykologin [15]. Andra är socialisationsteori [16], barndoms-sociologi [17, 18], familjen med migrationserfarenhet [19, 20], nätverksfamiljen [21, 22]. För att så småningom, sedan en tid, landa i *barnet som anhörig* [23].

Vilken teoretisk ram man väljer i beskrivningen av barnets roll och position definierar också beskrivningen av barnet som individ. Det finns ett historiskt intresse att skildra barnet som socialiserad varelse utifrån olika teoretiska utgångspunkter. I den här texten är syftet att göra det med fokus på det bostadslösa barnet, ur ett anhörigperspektiv. Livssituationen som bostadslöst barn kan ses som ett specialfall av anhörigperspektivet. Det är ju föräldrarna som är bostadslösa, barnet är vad man kan kalla *sekundärt bostadslöst*.

Att inte ha en egen bostad påverkar allvarligt både barns och föräldrars vardagstillvaro i en mängd avseenden. Bostadslöshet innebär ramar som begränsar individens rörlighet både fysiskt, socialt och mentalt. Kanske är det inte svårt att föreställa sig vilka förluster som drabbar familjerna. För barn handlar det om problem att upprätthålla kontakt med jämnåriga, att lyckas i skolan, att drabbas av familjekonflikter som rör vuxenproblem, att hindras i lek och fritidsintressen m.m. konflikter mellan familjemedlemmarna som växer med stress och upplevelse av att inte duga. För de små barnen som inte har tillgång till språk, eller har annat modersmål än svenska, handlar det ofta om snabba humörsvägningar som omgivningen inte förstår, för de vuxna om brist på kompetens i rollen som förälder eller yrkesarbetande. Att uppleva påfrestande tillkortakommanden i mötet med en ny livsmiljö utmanar möjligheten att skapa ett bra vardagsliv för familjen.

Familjens följeslagare blir i stället *stigmatisering*, ofta formulerad genom familjens äldre barn eller tonåringar. Här följer några exempel på hur barn tänker och berättar om sin situation:

Det syns mycket fort att vi saknar det nödvändigaste. Vi har ... ingenting. Hos oss är det inte ens självklart att man har en egen säng att sova i.

Det riktiga livet händer inte i Sverige för oss. Det riktiga livet börjar inte förrän vi reser vidare och flyttar till ett annat land. Det börjar på en annan plats i en annan tid.

Du måste inte ha det som alla andra – men måste få höra att du är värd det.

De äldre barnens förhållningssätt till de resursmässiga olikheter de ser i jämförelsen med den egna familjen uttrycks i bitterhet över familjens situation, och en intensiv önskan att komma bort från den. De tar ett stort ansvar för att vara solidariska med föräldrarna men bär ändå på ilska över att föräldrarna inte förmår skapa en bättre tillvaro för familjen. Tendenserna till föräldrafiering hos de bostadslösa barnen och ungdomarna står i konflikt med maktlöshet över att inte kunna hjälpa till att lösa familjens bostadsproblem. De undrar ständigt varför just deras familj är drabbad och skamkänslan ligger nära till hands i många situationer av jämförelser med andra familjer. Barnen är drabbade av ett dubbelt dilemma i dimensionen respekt. Det är vanligt att de klagar över svårigheter att känna respekt för föräldrarna, inte bara för att de själva ser kompetensbrister hos dem i vardagsrelaterade krav som kan gälla till exempel språk eller uppförande. Problemet späds på ytterligare genom att de också upplever omgivningens brist på respekt för de egna föräldrarna, något som också kan väcka vrede.

De klassiska jämlikhetsforskarna inom sociologin ägnar sig åt bostadssegregation, särskilt dess betydelse för barns och ungdomars utveckling. Therborn [24] och Thilly [25] tillhör den grupp forskare som hävdar att ojämlikheten får negativa konsekvenser för *alla barn* i ett ojämlikt samhälle, inte bara för dem som lever under små omständigheter.

Yngre barn som inte har samma tillgång till verbalitet och reflektion som de äldre är ändå ofta upptagna med orättvisa som begrepp. För dem är rättvisa att andra inte ska få något bättre, större, mer osv. än de själva. Det handlar ofta om regler som ska vara lika för alla, eller materiella saker man konkurrerar om. Föräldrarna i en familj utan bostad agerar ofta kompenserande mot sina barn, då de utifrån skam/skuld ger eller tillåter barnen sådant de i själva verket anser olämpligt. Jämlikhetstemat är traditionellt starkt i diskussionen om barnets rättigheter i Sverige och är en grundläggande princip i Barnkonventionen [26], som blev svensk lag år 2020. Individens rätt till bostad är dokumenterad i Sveriges grundlag: Enligt regeringsformen åligger det samhället – det allmänna – att trygga rätten till arbete, bostad och utbildning samt att verka för social omsorg och trygghet och för en god levnadsmiljö [27].

Inspektionen för vård och omsorg (IVO) har för att synliggöra sina kriterier för en "good enough" uppväxtmiljö formulerat ett antal kriterier för ett adekvat boende för barn. I några av Barnkonventionens artiklar nämns ett hem och en bostad som självklara och nödvändiga aspekter av barnets tillvaro. Artikel 16 beskriver hemmet som ett tryggt område fredat för "godtyckliga och olagliga ingripanden" och i artikel 27 omnämns bostaden som en nödvändig resurs i en levnadsstandard som säkerställer rätten till en god utveckling [26].

För att undersöka och uppmärksamma bostadslöshetens konsekvenser för barn och föräldrar har en del fallstudier publicerats på senare tid [5, 28, 29]. Sådana texter ger en bra belysning av innebörden av att leva det bostadslösa livet, en livssituation

som under en ganska lång tid varit okänd för många, och kanske fortfarande är det. Samhällets uppmärksamhet på ungas livsvillkor har så länge varit fokuserad på att ringa in skadliga uppväxtvillkor så att beskrivningar av motsatsen, nödvändiga ingredienser i en good-enough miljö, ofta förblir oformulerade i en förgivettagen föreställning att det kunskapsfältet är väl utvecklat och gemensamt för många. Det kanske beror på att det är lättare att formulera risker än harmoni när det psykiska välbefinnandet står i fokus.

Alla policytexter om bostadslöshet hos barn handlar om att det är ett oacceptabelt problem i ett välfärdssamhälle i kraft av sin destruktivitet för individen [30]. Men under de år som problemet återkommit i vårt samhälle har det inte blivit klarare hos vem ansvaret ligger för dess lösning. Texter om hälsosamma uppväxtmiljöer är få i Sverige, till skillnad från vårt grannland Norge, där sådana studier är betydligt vanligare [31]. Ansvarsfrågan förblir flytande trots alla texter om samhällets ansvar för att varje individ har en bostad.

När samhällets ansvar provas särskilt

Under de senaste åren har den bostadslösa familjen prövats särskilt när livssituationen komplicerats genom en pandemi. Under våren 2020 förändrades livet dramatiskt för barn och föräldrar i stora delar av världen i och med covid-19-pandemin. I Sverige utfärdades restriktioner och rekommendationer om ökad hemmavistelse och tillvaron blev extra komplicerad för de bostadslösa familjerna. Medias bevakning av befolkningens geografiska förflyttningar var tämligen intensiv och bidrog till ofrivillig instängdhet. Nu är det ju svårt att stanna hemma om man inte har något hem. Men det var inte bostadslösheten som uppmärksammades mest i medias rapportering om hur statistiken snabbt visade på en ojämlig smittspridning, med så många flera sjukdomsfall i den segregerade storstaden, med Stockholmsregionen som extremt exempel. Det var överrepresentationen av smittade och avlidna i Stockholmsregionens utsatta områden som väckte intresse, och oro.

Några förklaringar med anknytning till etnicitet upprepades, och lade ansvaret på invånarna själva i dessa bostadsområden. Flera såväl nationella som lokala medier hävdade att de boendes svaga kunskaper i svenska gjorde det svårt att förstå och följa Folkhälsomyndighetens rekommendationer om livsstilsförändringar och att en självvald trångboddhet genom flergenerationsboende gynnade smittspridningen.

Ingenstans rapporterades om att en omfattande migrationssociologisk forskning om befolkningens resurser och problem i utsatta förorter bara visar på en enda slutsats som verkar stå sig: extra påfrestningar av olika slag drabbar familjerna mer i dessa områden än i andra [32, 33]. Orsakssammanhangen är komplexa, inga enkla förklaringar finns trots en gedigen forskning om sambandet mellan levnadsförhållanden och hälsa, både hos barn och vuxna.

Krisen i samhället satte de bostadslösa barnfamiljerna i de utsatta områdena under ytterligare kontroll. Att växa upp i ett utsatt bostadsområde, där begreppet utsatt är polisens klassificering, har länge varit stigmatiserande för barn och ungdomar, såsom nära förknippat med låga förväntningar på prestation och anpassning. Nu synliggjordes att vissa barn lever med större risk för farlig sjukdom i familjen och att förlora sina mor- och farföräldrar, även föräldrar, jämfört med barn i andra delar av staden. Egen stress och rädsla för att bli sjuk blandades med skam genom omgivningens kritik för att inte leva rätt.

Ett kollektivt trauma bland barn i förorten

Men riskerna var inte självförvållade och valet av livsstil var inte fritt. Snarast var det omöjligt att efterleva regelverket även om man ville. Föräldrarna i dessa bostadsområden har ofta yrken inom service och omsorg, vilket gör det omöjligt att jobba hemifrån. Många föräldrar var oroliga för sina barn och höll dem hemma från skola och förskola. Men det gjorde barnen extra exponerade för vuxnas samtal om död och sjukdom som pågick i hemmet, inte minst genom telefonsamtal när det fanns släktingar och vänner i andra länder. Barn har långa öron och rykten spreds intensivt om sjukdomen. Barnens situation i de här bostadsområdena kan generellt sammanfattas som ett *kollektivt trauma* [34]. Deras minnen av den här tiden, med många förluster, rädsla och känslor av övergivenhet, kommer att bestå under lång tid eftersom de fortsätter vara samtalsämnen i förortens sociala umgänge.

Man kan förutse flera scenarier utifrån de förmodade behoven hos barn och föräldrar. Associerat till den nya verkligheten blev uttrycket “det nya normala” för att markera att en förändring krävde uppmärksamhet, dessutom hos betydligt fler barn och föräldrar än de direkt drabbade i familjen. Men utvecklades något “nytt normalt” inom vård, omsorg och pedagogik eller blev det en återgång till “det vanliga gamla”?

Det tycks som om familjerna i de utsatta områdena fick en ny uppmärksamhet, och viss sympati, när de drabbades hårdare än andra av covid-19. Det nya hotet synliggjorde problem som ytterligare försvårade vardagen på längre sikt, inte minst för familjer utan stadigvarande bostad. Dessa föräldrar har svårt att hålla sina barn i de tyglar de själva önskar och formulerar. När barnen uppfattar att inte föräldrarna får respekt i samhället blir det svårt för de vuxna att upprätthålla sin auktoritet. Det blir lätt att andra vuxna runt barnen tar över denna auktoritet om det finns sådana anspråk från omgivningen. Särskilt om det finns resurser i denna omgivning som barn uppfattar som eftertraktansvärda. Redan innan pandemin hade det utsatta bostadsområdet det övriga samhällets ögon på sig som en problematisk uppväxtmiljö som inte klarar att rusta barn och ungdomar mot kriser och faror, genom att det saknas en stark föräldrageneration med gemensamma värderingar.

Efter det första året av pandemi med tillhörande restriktioner publicerades två rapporter som illustrerar barnens syn på sin situation i det utsatta bostadsområdet.

Barnens rätt i samhället (BRIS) publicerade efter första året av pandemi en analys av barnens telefonsamtal till organisationen [35]. En sammanfattande slutsats är att pandemin medfört påfrestningar för många barn men särskilt försvårat livssituationen för dem som redan innan covid-19-pandemin levde i utsatthet.

Den andra rapporten innehåller en analys av det första pandemiårets samtal till Rädda Barnens stödverksamheter som sammanfattas:

Det vi kan se när vi granskar konsekvenserna för barn i pandemins spår är att de barn som redan befinner sig i utsatta situationer drabbas hårdast [36].

Båda rapporterna beskriver att barnen i de utsatta områdena tillhör den grupp som särskilt drabbas av rädsla för sjukdom, för att förlora anhöriga, och av restriktioner som begränsar vardagen.

Socialt arbete med bostadslösa barnfamiljer – vems uppdrag ska det vara?

Av och till har det ifrågasatts om bostadslöshet, både barns och vuxnas, ska vara en uppgift för socialtjänsten. Men det har varit, och är, svårt att finna någon organisation eller myndighet som är villig att räkna in den i sin kärnverksamhet. Därför hamnar ansvarsfrågan för det sociala arbetet med bostadslösa ändå inom socialtjänsten, trots att det finns en strävan efter förändring mot stramare organisatoriska ramar. När frågan åter hamnar inom socialtjänsten sker det ofta i formen av ett utvecklingsprojekt. Ett av få exempel på en arbetsmetod med bostads-lösa, som också framhålls som framgångsrik, är den tidigare nämnda Bostad först [12]. Trots det är den iscensatt i mycket liten skala. Till exempel lyser barn och ungdomar med sin frånvaro i projektarbetet. Det är angeläget att ge barnen och ungdomarna i den bostadslösa familjen en huvudroll i *bosökarprocessen*, inte minst för att främja ett barnperspektiv i arbetet med bostadsfrågan generellt.

I det projektarbete som redovisas här finns på senare tid positiva erfarenheter av att uppmärksamma problemet med frånvarande intressentgrupper i arbetet med bostadsfrågan inom socialtjänsten, med familjecentralen som exempel. Den breda yrkeskompetensen på en familjecentral ger förutsättningar för en nära samverkan. I det här projektarbetet beskriver vi samverkan mellan de olika yrkeskompetenserna som *länkning* [1] för att markera en skillnad mot remittering, som inte erbjuder samma djup och bredd i kontakterna mellan olika professioner. Länkning sker mellan de professioner som utgör ankare i familjecentralens samverkan, kurator, pedagog, barnmorska, barnsjuksköterska, barnläkare. Länkningen erbjuder, genom professionernas samlokalisering också ett fortsatt samarbete runt familjer med ett långvarigt stödbehov som kan ske lokalt med bibehållen kontinuitet utan att familjen behöver skickas till specialister på annan plats. Det är en fördel särskilt då problem och symtom är diffusa och/eller rör sig inom olika problemområden. Då växer också

förutsättningarna för att kunna utnyttja specialistresurser för relevanta insatser inom den remitteringsverksamhet som ändå också fortsättningsvis förblir nödvändig, som ett komplement till länkning.

Socialt arbete med bostadslöshet är svårt för att det förutsätter en arbetsprocess med medverkan av ett flertal kompetenser med olika status och vetenskaplig tillhörighet. En familjs bosökarprocess är ofta långdragen och de negativa beskederna om möjligheten att få en bostad är många på vägen. Både familj och professionella är många gånger nära att ge upp. Tjänstemännen är uppgivna över att inte kunna bistå familjen med det de behöver mest, en fungerande bostad, och familjen börjar snart tvivla på de professionellas kompetens och vilja att hjälpa. Uppgivenheten medförde i det här projektarbetet att personalen började formulera andra typer av stöd än en bostad där familjen upplevde behov av hjälp och stöd med sina barn. Det kunde gälla barnomsorg, extra undervisning i skolan, ekonomiskt stöd till fritidssysselsättning, utredningar av olika problem osv. Man började arbeta med frågan om bristen på en bostad i någon mån, och åtminstone tillfälligt, kunde kompenseras med hjälp att få annat att fungera. Utifrån erfarenheten att familjerna visade sig positiva till detta så kallade *kompensatoriska arbete* systematiserades kombinationen av direkt stöd i bosökarprocessen med kompensatoriska insatser till ett arbetssätt med bostadslösa familjer [37]. På det sättet skruvades uppmärksamheten på problemet bostadslöshet mot att delas med familjens övriga problem när det visade sig svårt att bygga kontakten enbart på bostadsfrågan.

Det stöd som inleddes med att fortsätta finnas vid familjens sida i olika barnfrågor i en svår situation, har under några år utvecklats till en metodmedveten verksamhet som präglas av enkelhet och kontinuitet. Det primära problemet bostadslöshet skapar en mängd sekundära svårigheter för familjemedlemmarna och den kompensatoriska insatsen formuleras utifrån den problematik som drabbar familjen sekundärt. Hos både familjer och personal skapas en känsla av mening inför fortsatt kontakt.

En ny barndom – behöver utvecklingsteorierna modifieras?

I det psykosociala arbetet med bedömningar av barns utveckling och hälsa används olika utvecklingsteorier som verktyg. För alla professioner som har en roll inom sådan verksamhet har nog utvecklingspsykologin fortfarande den viktigaste rollen som ett förenande kunskapsfält. Utvecklingspsykologins studier har en stark anknytning till barnets praktiska levnadsomständigheter genom att observation av barnet och dess interaktion med sin sociala närmiljö utgör material för slutsatser om barnets förutsättningar att tolka sin omvärld [14]. Men utvecklingspsykologin är också ett kunskapsfält som ganska sällan presenterar nya teoriskapande moment, vilket gör att tolkningarna av barnets interaktion med sin omvärld inte alltid känns uppdaterade i tiden. När vi pratar om utvecklingsteorier som fortfarande dominerar så är de flesta från 1900-talets mitt. Vid en jämförelse var nog uppväxtmiljön då omgärdad av fastare ramar, större förutsägbarhet och en stabilare livssituation än

nutidens uppväxt med snabba förändringar och nya situationer och erfarenheter som inte ens föräldragenerationen känner sig hemma med. Den tidigare nämnda föräldrafieringen av barn och ungdomar är ett exempel på förändring. Kortvariga familjerelationer med mindre djup i samband med separationer mellan familjemedlemmar och återförening av tidigare långvarigt åtskilda familjemedlemmar är andra sådana exempel.

Många barn i bostadslösa familjer pratar om föräldrarnas låga inkomster som en ny omständighet att handskas med, särskilt som konsekvens av att vara nyinflyttad i Sverige. Ett par citat från samtal med yngre tonåringar på familjecentralen:

Vi fick vänta flera år innan vi visste att vi fick bo i Sverige. Men sedan måste vi flytta åtta gånger nästa år i alla fall. Vi tror att det beror på att våra föräldrar har svårt att tjäna pengar.

När vi var små bodde vi hos mormor och morfar. Det var ok för oss barn men jag minns att min mamma hade svårt med det. Men vi hade mera pengar då. Min pappa har nog aldrig haft något jobb.

Förutom att fattigdomen ofta medför brister i respekten för föräldrarna ser de äldre barnen också utbildningshinder för egen del i problemen med familjens låga inkomster. Som en konsekvens av att de upplever sig dela försörjningsansvaret med föräldrarna, väljer många att arbeta i stället för att studera. I och med detta utsätter de sig för den svenska omgivningens kritik för att de väljer bort studier.

Det finns dock en gren av utvecklingspsykologin som faktiskt har varit föremål för förändringar som en anpassning till ny forskning. Det handlar om spädbarnspsykologin som utvecklats mer än den del av teorin som gäller andra åldrar. Tidigare har utvecklingspsykologin presenterat en traditionell bild av spädbarnet som en passiv, initiativlös och hjälplös varelse. Ett praktiskt problem med detta var dock att föräldrarnas bild av sitt barn aldrig överensstämde med teoriernas beskrivning av det späda barnet. Bilden i teorin blev mer ett störningsmoment än en hjälp att förstå barnets utveckling. Och föräldrarna fortsatte framhärda att deras barn var en social varelse redan från början. I studier inom projektarbetet av föräldrars syn på gruppverksamheter för spädbarn tillfrågades föräldrarna vad de gör tillsammans med sitt barn på ett s.k. babycafé, på öppna förskolan eller inom annan aktivitet för de yngsta barnen [38]. Många föräldrar överraskade med att förklara: Där leker mitt barn med de andra barnen. Även hos de yngsta barnen beskriver föräldrarna ett aktörskap. Det förefaller som om de utvecklingspsykologiska teoretikerna så småningom anpassat sig till föräldrarnas syn på de yngsta barnens kompetens och sociabilitet.

Det bostadslösa barnet som anhörig – ett alternativt synsätt

I samband med en ökad fokusering på barns rätt och rättigheter har ett nytt synsätt på barnets roll i familjen blivit aktuellt i såväl forskning som praktik under det senaste decenniet. I hälso- och sjukvårdslagen formuleras barnets rätt till råd och stöd när en förälder drabbas av ohälsa som försvårar föräldraskapet praktiskt och mentalt [13]. Med den nya lagtexten uppmärksammas barnet i en ny roll i förhållande till föräldrarna och har omdefinierats som *anhörig* [23]. Med en ökad betoning på anhörigskapet för barnet som familjemedlem följer att flera nya begrepp blir intressanta i ett utvecklings- och ett socialisationsperspektiv. Ett sådant perspektiv som redan väckt intresse under tämligen lång tid är barnet som aktör.

Ovan nämndes en ny blick på de yngsta barnen, där aktörskapet förändrat beskrivningen av den tidiga barndomen, spädbarnstiden, som utvecklingsfas.

Kanske den globala uppväxtmiljö som många unga personer får erfarenhet av idag, både genom möten i och utanför den egna familjen, har blivit en vanlig drivkraft att söka sig till en diversifierad identitet som ger förmåga att kompetensmässigt och känslomässigt manövrera i en sådan miljö utan rädsla och oro. Våra teorier om barnets utveckling har hittills styrts av att likhet blir en styrka och en ambition om likhet ses som angelägen. I stället behöver individen kunna röra sig mer obehindrat i miljöer som präglas av tolerans mot olikheter. En motsatt utveckling av relationen mellan barn och förälder är föräldrafieringen, då förälderns position försvagas i relation till barnet. Nyanlända barn som, jämfört med föräldrarna, snabbt blir mer kompetenta på det nya samhället, är det klassiska exemplet. Ett annat exempel på förändring i familjens relationer är en ökning av "korta familjerelationer", som ett resultat av både fysiska och känslomässiga uppbrott. Den beständiga familjen med långvariga och djupa relationer har länge ingått i föreställningen om en modell och en förutsättning för en trygg uppväxt. Ett barn uttryckte sig så här om sin familj med "korta relationer": *Under några år, jo några år var det nog, så var vår låtsaspappas barn våra syskon. Men sen försvann dom, dom flyttade med honom när våra föräldrar skildes.* Föräldrarelationer som inte håller ökar erfarenheten av separationer men lämnar också utrymme för att få fler närstående.

Kompensatoriska insatser – inget nytt, inget märkvärdigt men något varaktigt...

Föräldrar som uttrycker behov av hjälp med sin bostadslöshet presenterar ofta en både långvarig och sorglig bostadshistorik. Behovet av stöd för att hålla hoppet vid liv, om att kunna skaffa en egen bostad, är stort. Föräldrarna tvivlar på den egna förmågan att välja rätt sökvägar men vet samtidigt att det är viktigt att identifiera en kompetent samtalspartner i en kontinuerlig kontakt. De upplever att barnen far illa av bristen på en ändamålsenlig bostad och de behöver någon att prata med om barnens problem och om sitt föräldraskap. Att skaffa sig kunskap om rättigheter och

skyldigheter i samhället för att kunna ställa realistiska krav på stöd och hjälp känns också angeläget.

De yngre barnen begränsas i lek och aktiviteter när boendet innebär trångboddhet och risk för att barnen ska störa grannar och hyresvärd, särskilt vid korridorboende och som inneboende. Barnen upplever sina föräldrar otillgängliga i deras depressiva och uppgivna stämningsläge som dämpar de små barnens initiativ och nyfikenhet. De äldre barnen erfar skam och ilska över livsvillkor som de upplever som orättvisa och anklagar ofta föräldrarna för familjens situation. De är oroliga för att det utanförskap som bostadsproblemen för med sig nu, kommer att missgynna dem i framtiden.

Bostadslöshetens återkomst bland barnfamiljer har numera drabbat många storstadsförorter. Kuratorerna på familjecentralen i projektet har många kollegor inom socialtjänst, regioner och skola/förskola som har svårt att hitta verk samma arbetsmetoder med dessa familjer och finna vägar att stödja hopp om förändring av bostadssituationen. "Socialtjänsten är ingen bostadsförmedling" får bostadssökande familjer ofta höra när de klagar över att inget familjeliv fungerar utan en bostad. Men kuratorerna på familjecentralen upptäckte att det var meningsfullt att fortsätta familjekontakter även om man inte kunde bistå med ett lägenhetskontrakt. Familjerna behövde en samtalspartner i sin svåra situation. I sina strategier som bostadssökande insåg familjerna att de hade nytta av en långvarig kontakt med familjecentralen.

Bostadslöshet är ett effektivt hinder för att hålla hoppet uppe om en bra framtid. En känsla av övergivenhet ligger närmare till hands när ansvaret för bostadsfrågan är diffus. Men ett fortsatt stöd gav arbetet mening trots att det inledningsvis saknade metod och struktur. Personalen sökte sig fram tillsammans med en desperat familj, utifrån de förutsättningar som styr kurators förebyggande uppdrag på familjecentralen.

Det stöd som inleddes med att finnas vid familjers sida i en svår situation men som under några år utvecklats till ett mer metodmedvetet arbetssätt har alltså fått benämningen *kompensatoriska insatser*, eller *kompensatoriskt stöd*. Begreppet kompensatorisk handlar om att gottgöra, ersätta eller uppväga. Den kompensatoriska insatsen formuleras utifrån den problematik som drabbar familjen sekundärt, dvs. man försöker i den mån det är möjligt att kompensera det primära problemet att sakna bostad, med stödarbete inom de sekundära problembilder som familjen också presenterar. Har man ingen bostad så dominerar den frågan de flesta professionella samtal. Bostadsfrågan finns aktuell i kontakten tills den får en lösning men kan ta sig olika former beroende på föräldrars önskemål, ork och förmåga. Den kan bestå av råd och stöd till föräldrar som själva sköter kontakterna med bostadsförmedlingar och hyresvärdar men kan också innebära praktisk hjälp med sådana kontakter. Det kompensatoriska arbetet är ett komplement som syftar till att inte fastna i bostadsfrågan när den, som ofta händer, drar ut på tiden och tar för

mycket plats i kontakten mellan familj och personal. Det kompensatoriska stödet utgår från familjens behov av ett vardagsliv som familjemedlemmarna kan identifiera sig positivt med och ger familjen åter en struktur, som tidigare gått förlorad i bostadslöshetens vardagliga röra. Det kompensatoriska stödet återger förhoppningar att förstärka familjens resurser på de arenor där det är konstruktivt utifrån familjens behov av hjälp.

Referenser

1. Engqvist, M., Nyberg, E. & Puga, M. (2011) Familjecentralen Vårby. Socialtjänstens förebyggande arbete i den mångkulturella förorten. FoU-Södertörn Skriftserie nr 101/11.
2. Lundström Mattsson, Å. (2004/2009) Socialt förebyggande arbete - med familjecentralen som arena. FoU-Södertörn Skriftserie nr 41/04.
3. Holmdahl, B. (2000) Tusen år i det svenska barnets historia. Lund: Studentlitteratur.
4. Boverket (2014) Uppföljning av den sekundära bostadsmarknaden 2013. Rapport 2014:36.
5. Moreno, G., Nyberg, E., Puga, M. & Öhlin, A. (2017) Bostadslöshet som uppväxtvillkor. Barns och föräldrars vardagsliv i en familj som saknar egen bostad. FoU-Södertörns skriftserie nr 155/17.
6. Swärd, H. (2008) Hemlöshet. Lund: Studentlitteratur.
7. Delegation Bostad 2030. (2020) Dags för en ny bostadspolitik. Slutbetänkande. www.bostad2030.se
8. Forte (Forskningsrådet för hälsa, arbetsliv och välfärd) (2020) Hemlöshet. Forskning i korthet #14.
9. Socialstyrelsen (2024). Kartläggning av hemlösheten 2023. Personer i hemlöshet i behov av socialtjänsten. Tillgänglig: <https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/ovrigt/2024-2-8927.pdf>
10. Sveriges Radio P1. 2024-02-01. Antalet hemlösa minskar i Sverige? Reportage om Socialstyrelsens kartläggning av bostadslösa 2023.
11. Socialstyrelsen (2017). Hemlöshet 2017 – omfattning och karaktär. Tillgänglig: <https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/ovrigt/2017-11-15.pdf>
12. Socialstyrelsen (2009). Boendelösningar för hemlösa personer – en kunskapsöversikt. En systematisk kartläggning av internationellt publicerade effektutvärderingar. Tillgänglig: https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/ovrigt/2009-126-27_200912627_rev.pdf
13. Hälso- och sjukvårdslagen, HSL, 2017:30, 5 kap. 7§. Tillgänglig: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/halso--och-sjukvardslag_sfs-2017-30
14. Erikson, E. H., Edgardh, M., Wrangsjö, B. (1985) Den fullbordade livscykeln. Stockholm Natur och Kultur.
15. Stern, D. (1997) Moderskapskonstellationen. Stockholm: Natur och Kultur.
16. Gottschalch, W., Neumann-Schönwetter, M. & Soukup, G. (1976) Socialisationsforskning. Lund: Gidlunds.

Särtryck ur antologin Barn är anhöriga – vågar vi lyssna på dem?
Nka Barn som anhöriga 2025:2

17. James, A. & Prout, A. (2015) (Red.) Att konstruera och rekonstruera barndomen. Samtida frågeställningar i det sociologiska studiet av barndomen. Routledge.
18. Näsman, E. (2014) Perspektiv på barns delaktighet som anhöriga. I Barns rätt som anhöriga. En antologi om att göra barn delaktiga. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset: s. 37 - 53.)
19. Doi, T. (1986) The Anatomy of the Self.: The Individual versus Society. Tokyo: Kodansha International.
20. Nyberg, E. (1993) Barnfamiljers migration. Familjers relationer i en förändrad livssituation (Avh.) Stockholms universitet: Pedagogiska institutionen.
21. Fyrand, L. (2016) Sosialt nettverk. Teori og praksis. Oslo: Universitetsforlaget.
22. Bäck-Wiklund, M. & Johansson, T. (2012) (Red.) Nätverksfamiljen. Stockholm: Natur & Kultur.
23. Järkestig Berggren, U., Magnusson, L., Hanson, E. (Red.) Att se barn som anhöriga. Om relationer, interventioner och omsorgsansvar. Rapport 2015:6. Kalmar, Växjö: Nka & Linnéuniversitetet.
24. Therborn, G. (2016) Ojämlighet dödar. Lund: Arkiv Förlag.
25. Thilly, C. (2000) Beständig ojämlikhet. Lund: Arkiv Förlag.
26. Barnkonventionen. United Nations Convention on the Rights of the Child (UNCRC). Tillgänglig: <https://www.unicef.org/child-rights-convention/convention>
27. Regeringsformen. SFS 1974:152. Tillgänglig: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/kungorelse-1974152-om-beslutad-ny-regeringsform_sfs-1974-152/#K2
28. Björkhagen Turesson, A. (red.) (2019) Hemlösa barns vardagsliv i Malmö. Malmö stad/Malmö universitet. FoU rapport 2019:4.
29. Rädda Barnen (2017) En plats att kalla hemma. Barnfamiljer i bostadskrisens skugga. Tillgänglig: https://www.raddabarnen.se/globalassets/dokument/rad-kunskap/arbetar-for-barn/barnfattigdomsrapporter/barnfattigdomsrapport_enplatsattkallahemma_2017_radda_barnen.pdf
30. Barnombudsmannen (2016) Inget rum för trygghet - barn och unga om vräkning och hemlöshet. Temarapport Max18 - 2016.
31. Brottveit, Å. (1998) Barnevennlige samfunn? En studie av tre bygders sosiale nettverk og oppvekstbetingelser. Forskningsrapport nr: 1/98. Oslo: Diakonhjemmets högskolesenter.
32. Centrum före epidemiologi och samhällsmedicin. Årsrapport 2020. Tillgänglig: <https://www.folkhalsoguiden.se/nyheter/arsrapport-2020/>

33. Bartelink V, Tynelius P, Walander A, Burström B, Ponce de Lyon A, Nederby Öhd I, Hergens MP, Lager A. (2020) Socioekonomiska faktorer och covid-19 i Stockholms län. Region Stockholm: Centrum för epidemiologi och samhällsmedicin. Rapport 2020:10.
34. Nyberg, E., Puga, M. & Rytta, E. (2021) Följder av corona: Ny bostadslöshet ger barn kollektivt trauma. Social Politik, www.socialpolitik.com/author/redaktion/
35. BRIS (Barnens rätt i samhället) (2021) Första året med pandemin. Om barns mående och utsatthet.
36. Rädda Barnen (2021) Ett år med pandemin - konsekvenser för barn och framtida risker.
37. Nyberg, E., Puga, M. & Rytta, E. (2022) Bostadslöshet bland barnfamiljer - en oönskad återkomst av ett allvarligt samhällsproblem. Om kunskapsläget i psykosocialt arbete med bostadslösa barn och föräldrar. Huddinge & Centralförbundet för socialt arbete.
38. Bons T, Lundström Mattsson Å, Nyberg E & Pettersson S. (2003) Familjehuset. Ett resurscenter för barnfamiljer. FoU-Södertörn Skriftserie nr 30:03.